

Derleme

SANAT SERAMİĞİNDE SİR KULLANIMINA FARKLI BİR BAKIŞ¹

A DIFFERENT PERSPECTIVE ON THE USE OF GLAZE IN ART CERAMICS²

Yolanda Selin Kaplan, Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
yolanda.kaplan@gmail.com, 0000-0002-8163-451X

Öz

Seramik sırsı, seramik nesnenin yüzeyini kaplayan ince camsı bir malzemedir ve yalıtım, hijyen sağlamak, estetik bir görünüm elde etmek vb. gibi sebeplerle kullanılmaktadır. Bu makalede, çeşitli sebepler göz önünde bulundurularak kullanılan seramik sırsının, bugün tek başına, üç boyutlu bir eser üretiminde bir malzeme olarak alandaki yerinin nasıl değiştiğine ve güçlendiğine değinilmiştir. Öncelikle internet taraması yapılmış ve sanatçıların eserlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Ulaşılan tüm yabancı sanatçıların çoğunun birbirleriyle etkileşim hâlinde oldukları, aralarında bilgi paylaşımı olduğu ve tekniğin hızla değişip gelişmeye devam ettiği bilgisine erişilmiştir. Kullanılan tekniğe ve elde edilen sonuca göre; sırsın sanatçıların tarafından farklı isimlerle anıldığı ve bu sayede literatüre yeni kelimeler kazandırıldığı da gözlemlenmiştir. Bu çalışma ile bilindik yöntemlerin ilerisinde, farklı içeriklere sahip sırsınların tek başına kullanımının, seramik üretiminde sanatçıların bir ifade yolu olarak sanatsal tarz ve dillerini etkileyen önemli faktörlerden biri olarak yerini almanın üstesinden geldiği, literatür taramaları ve sanatçı eserleri üzerinden tespitlerle ortaya konularak, belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Seramik, Sanat, Sır, Sanat Seramiği, Sır Kullanımı

Abstract

Ceramic glaze is a thin glassy material that covers the surface of the ceramic object and has been used for various purposes such as insulation, hygiene, aesthetic appearance among others. This article discusses how the use of ceramic glaze has changed and how it has strengthened its role as a material that can be used alone, even in the production of a three-dimensional work. The initial research phase is based on literature review and contacting a variety of artists. It has been identified that the majority of the interviewed foreign artists share unique information that shows how the technique continues to change and develop rapidly. It has also been observed that, depending on the technique used and the result obtained, the glaze is referred to by different names by the artists, and therefore, new words have been added to the literature. With this study it has been proven through literature reviews and artists' works that, beyond the usual methods, the use of glazes that have different contents has been one of the important factors affecting the artistic style and language of the artists creative processes in ceramic production.

Keywords: Ceramics, Art, Glaze, Art Ceramics, Use of Glaze

¹ Bu makale, Yolanda Selin Kaplan'ın Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı'nda, Danışmanlığını Doç. Hasan Başkırkan'ın yaptığı "Sanat Seramiğinde Bir Anlatım Aracı Olarak Seramik Sırsının Kullanımı" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² This article is adapted by Yolanda Selin Kaplan from her unpublished master's thesis titled "The Use of Ceramic Glaze as an Expression Means in Art Ceramics" at Mimar Sinan Fine Arts University Fine Arts Institute Ceramic and Glass Design Department, advised by Assoc. Prof. Hasan Başkırkan.

1. GİRİŞ

İnsan, Paleolitik Çağ başlangıcından itibaren çamurun kurduğunda plastikliğini kaybettiğini çeşitli şekillerde kavramış ve seramiğin ortaya çıkışı konusunda bazı önemli teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri ateşin sönmesini engellemek için açılan çukur kenarlarına sıvanan balçığın pişerek bir daha eski hâline gelemeyecek şekilde değiştiğinin fark edilmesini ve seramiğin tesadüfen bulunmasını ifade eden “ocak teorisi”dir. İnsanın gözlemleri sonucu elde ettiği bu bilgileri kendi yararına kullanması ise Neolitik Çağ ile mümkün olmuştur (Çakı, 1999, s. 5-6). Neolitik Çağ’da üretime dayalı yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte ortaya çıkan seramik kap kakak kullanımında en başta ihtiyaç duyulan sızdırmazlık ve dayanıklılık gibi temel sebepler doğrultusunda, üretim aşamasından itibaren çeşitli yollar geliştirilmeye çalışılmıştır. Kronolojik olarak incelendiğinde, önceleri astarlama, perdahlama gibi çeşitli yöntemler kullanılarak su geçirgenliği azaltılmaya çalışılan formlar; ancak seramik sırnın keşfinden sonra istenilen özelliklere tam olarak kavuşmuştur.

Seramik sırrı, pişirildiğinde eriyerek çamur yüzeyini ince bir tabaka şeklinde kaplayıp onu dış etkenlerden korunaklı hâle getiren cam veya camsı anorganik oluşum olarak tanımlanmaktadır. Sırın bulunduğu tarih kesin olarak bilinmese de seramik sırnın bir önceki aşaması sayılan “Mısır Çamuru (Egyptian Paste)” adı verilen seramik-cam arası bünyenin MÖ 3200 yıllarında ilk kez Mısır’da ortaya çıktığı düşünülmektedir (Arcasoy ve Başkırkan, 2020, s. 259). Mısır çamuru reçetesi genellikle soda, kuvars ve feldspattan oluşmaktadır. Kuruma aşamasında yüzeye taşınan bünye içerisindeki tuzların da etkisiyle pişirim aşamasında fırında eriyen bünye içeriği, yüzeyde camsı bir görünüm oluşturmaktadır (Genç, 2022, s. 46). Reçetesindeki bakır bileşikleri sebebiyle canlı bir mavi renkte olan Mısır çamurunun, Lapis Lazuli ve Turkuaz taşlarından yapılmış objelerin taklit edilmeye çalışılırken keşfedildiği görüşü ise Antik Mısır mezar buluntuları ile desteklenmektedir (Balyemez, 2017, s. 14). Bulunduğu arazi koşullarına bağlı olarak zaten belli başlı renkleri olan çamura, doğada bulduğunu tekrar üretme arzusuyla, başka renkler eklemek için uğraşan insanın aslında renk ögesini o tarihten itibaren seramiğin ayrılmaz bir parçası hâline getirdiği görülmektedir.

Elde edilen bilgi ve tekniklerin kıtalar ve kültürler arası göç, sefer, ticaret gibi çeşitli sebeplerle paylaşılması ve kümülatif bir şekilde günümüze kadar gelmesi sırın gelişmesine büyük oranda katkı sağlamıştır. Kullanıldığı her coğrafyada çeşitli farklılık veya benzerlikler gösteren sırda, reçete ve sonuç ilişkisi bağlamında en kesin sonuçların alınması ise ilk kez 1800’lerin sonunda Alman kimyager Hermann Seger sayesinde mümkün olmuştur. Seger, kendi soyadını vererek geliştirdiği formül sayesinde sır reçetelerinde bulunan oksitlerin mol sayısı cinsinden hesaplanarak sıra ait hem fiziksel hem de yüzey gerilimi, genleşme katsayısı, viskozite gibi kimyasal özelliklerin yorumlanmasına olanak sağlamıştır (Mete, 2020, s. 233). Seger Formülü kullanımı ise günümüzde geçerliliğini korumaya devam etmektedir.

Başlarda uygulandığı forma, günlük kullanım nesnelerinde aranan en temel özellik olan sızdırmazlığı kazandıran sır; oluşturduğu kaygan ve pürüzsüz yüzeyin temizliğe elverişli olması neticesinde hijyenik sebeplerle de tercih edilmiş ve böylelikle insan hayatında daha sağlam bir yer edinmiştir. Çamurdan yapılmış formdaki zorunlu temel ihtiyaçları gideren sır kullanımı, sonrasında çeşitli estetik kaygılar göz önünde bulundurularak, kimi zaman tesadüf kimi zaman da bilinçli çalışmalar doğrultusunda gelişme göstermiş, çeşitlendirilmiş ve renklendirilmiştir. Böylelikle sır, zaman içerisinde kullanım alan ve amaçları doğrultusunda; reçeteleri, pişirim sıcaklıkları, fırın atmosferleri ve yüzey özellikleri gibi detaylara bağlı olarak endüstriyel ve artistik olmak üzere iki farklı kola ayrılmıştır.

Yüksek dirençli olacak şekilde reçetelendirilen endüstriyel seramik sırları karolar, vitrifiye ürünler, sofa ve sağlık gereçleri gibi günlük yaşantımızda karşımıza çıkan daha pek çok ürünün pürüzsüz ve hatasız bir sır tabakasıyla kaplı olma zorunluluğu sebebiyle kullanılmaktadır. Estetik değer katma amacıyla kullanılan artistik seramik sırları ise hem endüstriyel seramik sırlarının aksine sır hatası olarak kabul edilen ve yüzeyde doku yaratan çatlama, toplanma, köpürme, kavlama gibi durumların bilinçli olarak tekrar edilmesiyle hem de reçete içerikleri, pişirim teknikleri gibi farklılıklara bağlı olarak üretilebilmektedir. Çoğunlukla dekoratif amaçla kullanılan ürün yüzeylerinde, birbirinden çarpıcı görünümler elde etmeye olanak sağlayan bu başlık altında sıralanabilen Krakle (Çatlaklı) Sırlar, Toplanmalı Sırlar, Aventürin Sırlar, Kristal Sırlar, Seladon Sırları, Kül Sırları, Raku Sırları bunlardan bazılarıdır.

Bin yıllar önceki bir tarihten başlayarak seramik ya da çamur yüzeyi çeşitli sebeplerle kaplamasına alışık olduğumuz sır, günümüze kadar iki farklı başlık altındaki gelişimini sürdürerek seramikte yardımcı malzeme olma özelliğini korumuştur. Günümüzde ise seramik malzeme kullanan sanatçının başlıca ifade araçlarından biri olarak karşımıza çıkan sır, renk ve doku kavramlarını da içerisine alarak, sanat seramiğinde plastik bir unsur olarak yerini almayı

başarmıştır. Özellikle yeni nesil genç ve yabancı sanatçılar, artistik anlamda kullanılan sır etkilerinin sınırlarını esneterek, sır uygulama yöntemlerinde de farklılığa giderek seramikte sır kavramına yeni bir soluk getirmişlerdir. Öyle ki sır teknolojisine güçlü bir hakimiyet gerektiren bu yeni süreç, sanatçıları özgür bırakması, hata kavramını tamamen ortadan kaldırması ve yenilikçi olmasıyla hızla gelişerek ilerlemeye başlamıştır.

Yüzeyi kaplayan camsı bir yapı olarak özetleyebildiğimiz sır, bugün artık başlı başına kullanılabilen, hatta tek başına ayakta durabilen, form alabilen ve söz söyleyen bir malzeme hâlini almayı başarmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bahsi geçen sır kullanımına dair incelemeler sanatçı çalışmaları üzerinden devam edecektir.

2. SANATÇI ÖRNEKLEMELERİ ÜZERİNDEN SIR KULLANIMINA BAKIŞ

Alışıl gelmiş amaçları doğrultusunun dışına çıkartılıp, günümüzde artık tek başına bir malzeme olarak bile kullanılabilme özelliği kazandırılan sır, sanatçıların yeni bir ifade aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde, çalışma kapsamına dâhil edilip herhangi bir çıkış sıralaması gözetilmeksizin yer verilen, kendilerine has reçeteleri sayesinde sıırı üç boyutlu bir hâle getiren sanatçıların eserleri üzerinden karşımıza sıklıkla çıkan ve literatüre girmeye başlayan yeni tanımlar açıklanacaktır.

Japon sanatçı Takuro Kuwata, yaşadığı zamanı yansıtan yeni bir şey yaratabileceğine olan inancıyla, çömlekçiliğe ait kuralları çağdaş bir bakış açısıyla yorumlayarak üretimler yaptığını ifade etmektedir. Sanatçı, Japonya’da yaşadığı dağlık araziden topladığı taşları sır içerisine katıp, fırında kırılacakları noktaya gelene kadar ısınmasına izin veren, taş patlaması anlamına gelen “ishi-haze” ve sıırın kasten toplanmasını, çatlamasını sağlayan “kairagi” adı verilen geleneksel Japon tekniklerini kendi yorumuyla kullanmaktadır. Bu tekniklerin belirsizliğinden faydalanan Kuwata, bilinçli olarak elde ettiği abartılı dokular sayesinde eserlerinin organik doğasını bozacak ve işlevselliğini yok edecek kusurlu yüzeyler yaratmaktadır (Westall, 2016).

Çömlekçiliğe devrim kabul edilebilecek yeni bir yorum getiren Kuwata’nın eserleri, kusur ve güzellik arasındaki ilişkiyi merkeze alan geleneksel Japon estetik felsefesi olan “wabi-sabi” ile ilişkilendirilebilmektedir (Artnet, 2023). Güzelliği kusurda bulan bu felsefenin, sanatçının yaşadığı coğrafyanın tarihi ve kültürü ile olan bağlantısını da doğrudan izleyiciye aktarabilmesinde etkili bir ifade biçimi olduğu görülmektedir.

Takuro Kuwata, kültüründeki geleneksel çay seremonisinin, günümüz yaşam tarz ve ilkelerini etkilediğini göz önünde bulundurarak heykelleri haricinde eksantrik (eşsiz) çay kâseleri de üretmektedir (Görüntü 1), (Marks, 2016). Sadeliğe örölü derin bir felsefesi olan bu çay törenlerinde çay “chawan” adı verilen özel kâselerde servis edilmektedir. Sanatçı, törenlerde çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak seçilen bu çay kâselerini kendine has bir üslupla üretmektedir. Dikey form yüzeylerinde, son derece kalın bir sır tabakasının tutunması meselesinin üstesinden ustalıkla gelen sanatçı, malzemesinin potansiyelini de sonuna kadar zorlamaktadır.



Görüntü 1: Takuro Kuwata, 2009, Porselen Çay Kâsesi / Porcelain Tea Bowl.

Takuro Kuwata, Erişim: 04.04.2022. <http://www.takurokuwata.com/>

Uygulandığı yüzeyden soyuluyormuş izlenimi uyandıran bu sır dokusunu oluşturmak için sır reçetesinde ve uygulama aşamasında korkmadan değişikliğe gittiği görülen sanatçı; aslında bilinçli olarak sır hataları yaratmaktadır. Yüzeyi tamamen kaplama zorunluluğu göz ardı edilerek uygulanan sır, çay kâsesinin gıda kullanımındaki fonksiyonelliğini ortadan kaldırarak, onu tamamen estetik bir nesne hâline dönüştürmektedir. Canlı renkler ve metalik parlaklıklarla birleştirdiği kusurlu sır yüzeylerine sahip eserleriyle tanınan Takuro Kuwata, Japon kültürüne ait geleneksel yöntemleri kendi istekleri doğrultusunda esnetip seramikte hata kavramıyla birlikte harmanlayarak kalıpların dışına çıkmaktadır.

Sırlama tekniğinde kullandığı taşların boyutunu değiştirmesiyle sırda fiziksel anlamda farklı sonuçlar elde eden Takuro Kuwata'nın aksine Brian Rochefort sıran yapısında bir farklılık yaratarak kimyasını değiştirmiş böylece seramik literatürüne yeni bir tanım eklenmiştir.

Amerikalı bir heykeltıraş olan Brian Rochefort, fırın sıcaklarının farklılıklarına göre gelişip, değişebilmesi için özel olarak reçetelendirdiği "gloop" sırları (hem silika hem de alümina açısından zengin, yoğun kıvamlı, sır ve çamur karışımı malzeme) ve pigment kullanarak renklendirdiği astarları ile eriyormuş izlenimi veren dokusal özelliği yüksek heykeller üretmektedir (Görüntü 2). Sanatçı, seyahatleri sırasında gördüğü resif (su içinde bulunan, suyun yüzeyine çıkmış durumdaki sıra kayalar), kaldera (volkanik patlama sonucu toprağın çökmesiyle oluşmuş yer şekli) gibi doğal güzelliklerden ilham almaktadır (Zara, 2019). Rochefort sır kimyasına olan hâkimiyeti sayesinde seramikte hata kavramını da tetikleyerek kendisine ait bir ifade biçimi ortaya koymaktadır.



Görüntü 2: Brian Rochefort, 2018, Yok Oluş / Extinction.

Behringer, David. (2019). *Overglazed: The Sculpture of Brian Rochefort*. Erişim: 21.04.2022.

<https://design-milk.com/overglazed-the-sculpture-of-brian-rochefort/>

Son derece kalın bir sır tabakasıyla kaplı olan heykellerin yapım süreci oldukça uzun sürebilmektedir. Öyle ki sanatçı, bir eseri artık sır kalınlığı sebebi ile pişirilemeyecek duruma gelene kadar, olabildiğince sır ekleyerek tekrar tekrar pişirdiğini belirtmektedir (Behringer, 2019). Hem sıra hem de çamura ait özellikleri bünyesinde barındıran gloop sır, normal bir sırdan daha yüksek bir viskozite (akmazlık, akmaya direnç) değerine sahiptir ve oldukça kalın katlar şeklinde uygulanabilmektedir. Yüzeyde üst üste tabakalar oluşturulmasını mümkün kılan ve yaratıcılık konusunda sınır tanımayan son derece yoğun kıvamlı bu malzemeyle sanatçının tekrar eden pişirim sayısı ise 3 ile 8 arasında değişebilmekte ve böylece her pişirim sonrasında daha beklenmedik artistik sonuçlar elde edilebilmektedir.

Geleneksel sırlama tekniklerindeki ilk ve en temel kuralı çiğnerken malzemesinin potansiyelinden de aldığı güçle uyguladığı sır tabakasını özellikle kalınlaştıran Rochefort, bu aykırı yaklaşımının devamında meydana gelen akma ve toplanma gibi sır hatalarını da eserlerinin bir parçası hâline getirmektedir. Doğadan aldığı ilhamı kendine has reçeteleriyle stilize eden sanatçı, elde ettiği renkli ve yoğun dokulu yüzeyler sayesinde heykellerinin tanınırlığını artırmıştır.

Brian Rochefort'un gloop sırlarla yaptığı üretimi bir adım ileriye taşıyan İngiliz sanatçı Nathan Mullis ise ürettiği nesnelerin yüzey dokusunu tamamen değiştirme arzusuyla, eserlerinde tercih ettiği gloop sır kullanımını bazen toplanmalı bazen de volkanik sırlarla desteklemektedir. Görüntü 3'teki eserinde yeşil renkli toplanmalı sır üzerine pembe renkli gloop sır uyguladığı görülen sanatçının, farklı kimyasal yapı ve türdeki sırlarla bir arada kullanımından kaynaklanabilecek zorlukları aştığı görülmektedir. Çalışmalarına "Glazy" isimli siteden elde ettiği reçeteleri deneyerek başlayan Mullis, bu reçeteleri kendi isteği doğrultusunda oksit ve malzeme katkılarıyla güncelleyerek renklendirmekte ve böylelikle kişiselleştirmektedir (Kaplan, 2022, s. 76).



Görüntü 3: Nathan Mullis, Çanak / Vessel.

Nathan Mullis Artist, Erişim: 04.04.2022. <http://www.nathanmullisartist.co.uk/vessels>

Pişirim aşamasından önceki bilinmezliğin kendisi için güçlü bir motivasyon olduğunu belirten ve jeolojik şekillerden aldığı ilhamla üretimler yapan sanatçı, aslında kullandığı tüm malzemelerin sır pişirimi sayesinde tekrar yaratılması fikrinden keyif almaktadır (Kaplan, 2022, s. 77). Kendine ait bir eserin veya herhangi bir nesnenin algılanma şeklinin izleyicinin çıkarımlarıyla ilintili bulan Mullis (Studio Eleven, 2023), geliştirdiği sırlama üslubu sayesinde günlük kullanım eşyası olarak değerlendirilmesine alışık olduğumuz kâse formunun, işlevselliğini tamamen kaybettiği noktada bir sanat nesnesi hâline dönüşmesini sağlamaktadır.

Bir araya getirilmiş çakıl taşlarına ve eriyormuş izlenimi veren kaya parçalarına benzeyen seramik heykelleriyle tanınmaya başlayan Japon-Amerikalı sanatçı Kiyoshi Kaneshiro da gloop sırlarla üretimler yapmaktadır (Görüntü 4). Bu sırları üzerinde renk geçişleri de yapan sanatçı ürettiği formlarda, erimeye ait bir anın donmuş görüntüsünü izleyiciye sunarken aslında pek çok zıtlığın bir aradaki uyumundan faydalanmaktadır (Kaneshiro, 2022).



Görüntü 4: Kiyoshi Kaneshiro, 2022, İsimsiz / Untitled.

Artsy, Erişim: 04.04.2023. <https://www.artsy.net/artwork/kiyoshi-kaneshiro-untitled-2>

Kaneshiro yer çekimi, ölçek ve katmanlama gibi konuları temel alarak üretimler yapmaktadır. Biçim ve yüzeyinin uygulanan sır sayesinde nasıl değişim gösterdiğiyle de ilgilenen sanatçı, yüzey üzerinde katman elde etme süreci sayesinde eserlerinde ayrıca derinlik algısı yaratmaktadır (Solomon, 2019). Gloop sırda çoklu renk kullanımını ön plana çıkararak kendine özgü dilini oluşturan Kiyoshi Kaneshiro, sır yüzeyinde oluşturduğu desenler ve bu desenlerin pişirim sıcaklıklarına bağlı değişimleri sayesinde sırdaki hareketlenmenin takibini de mümkün kılmaktadır.

Yapılan internet taramaları sırasında sanatçı kullanımları sayesinde dikkatleri üzerine çekmeye başlayan ve ilgi gören gloop sırların, yabancı kökenli yerel ve küçük atölyeler tarafından üretilerek çeşitli internet siteleri üzerinden satışa sunulduğu görülmektedir. Dikey yüzeylerdeki hareket özellikleri göz önünde bulundurularak farklı başlıklar altında isimlendirilen bu sırların, günümüzde herkesin ulaşabileceği bir malzeme olarak yayılarak seramik alanında kendine ait bir pazar oluşturduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

Sır kullanımına yeni bir bakış açısı getiren bir diğer sanatçı ise Sean Michael Gallagher'dır. Amerikalı sanatçı, İngilizce clay (çamur) ve glaze (sır) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle türetilen "claze" adını verdiği; çamur ve sır karışımını taban olarak kullanıp, üzerine İngilizce "ceramicglass" adını verdiği malzemesini ekleyerek, eriyormuş izlenimi sunan eserler üretmektedir (Görüntü 5). Sanatçı, sır ya da cam sınıfına tam olarak giremeyen ve Mısır çamuruna yakın bir kıvama sahip olan bu malzemesine devitrifikasyonu (cam imalatında camın daha kuvvetli bir hâl almasını sağlayan, camda kristalleşme süreci) ifade eden bir tanım kapsamında olduğu için ceramicglass adını vermiştir (Kaplan, 2022, s. 77).



Görüntü 5: Sean Michael Gallagher, 2022, Çanak / Vessel

Instagram, Erişim: 04.04.2022. <https://www.instagram.com/p/Cb7qsCcg85k/>

Gallagher tarafından geliştirilen ceramicglass'ın, form üzeri uygulama kolaylığı sunan, rahat şekillendirilebilen ve depolanabilen bir malzeme olduğu ve sahip olduğu bu özellikler sayesinde gloop sırda kullanılan tekniğin daha da ileriye taşındığı görülmektedir. 1000°C sıcaklıkta iyice yumuşayan bu malzeme, 1060°C sıcaklıkta tamamen erimek üzere reçetelendirilmiştir. Ayrıca pişirim sürecinin uzunluğu ve malzemenin uygun sıcaklıkta bekletilmesi de erime aşamasını doğrudan etkilemektedir. Claze uygulanmış bir parça fırında pişirilmeden önce, fırın raflarının alüminaca zengin ayaçlarla kaplanması ve her pişirim öncesi bu ayaçların tekrarlanması gerekmektedir. Pişirim sıcaklıklarında değişiklikler yapılması koşuluyla ceramicglass'ın hem sırlı hem de sırsız yüzeylerde kullanımı mümkün olabilmektedir (Kaplan, 2022, s. 77-78). Hem var olan gloop sır tekniğini geliştiren hem de malzemeye uygulama kolaylığı kazandırmış olan Sean Michael Gallagher böylelikle seramik literatürüne iki yeni tanım kazandırmıştır.

Amerikalı sanatçı Cory Brown ise Japonlara ait harmanlanmış renkli çamur tekniği olan “nerikomi”den aldığı ilhamla “nerikomi clay / glaze” adını verdiği çamur ve sır karışımından oluşan renkli ve gloop sırla benzer özellikler gösteren malzemesiyle üretimler yapmaktadır (Görüntü 6).



Görüntü 6: Cory Brown, 2021, Sır Kulesi / Glaze Tower.

Instagram, Erişim: 04.04.2023. <https://www.instagram.com/p/CTYBOuvLst4/>

Sanatçı, plastik hâldeki malzemesini aynı nerikomi tekniğinde olduğu gibi kesip tasarımı doğrultusunda istifleyerek şekillendirdikten sonra, belirli yüksekliklere sahip fırın ayaklarının üstüne yerleştirdiği iç bükey porselen bir ızgara üzerinde pişirmektedir. Malzemenin fırın rafına yapışmasını engellemek için de kuvars kullanmaktadır (Görüntü 7) (Brown, 2022). Kullandığı porselen parçaların erimiş sır damlaları üzerinde yükselmesini sağlayan sanatçının, sır kullanımından aldığı destekle form şekillendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.



Görüntü 7: Cory Brown, 2022, Eserin Pişirim Aşamasından Hemen Önceki Hâli / The Work Right Before Firing.

Instagram, Erişim: 04.04.2023. <https://www.instagram.com/p/CZwtft1jTF2/>

Son birkaç yılını “Amaco” isimli sır firmasına yeni sırlar geliştirmek için tam zamanlı çalışarak geçiren Brown, bu süreç boyunca kazandığı bilgiler neticesinde atölye çalışmalarını geliştirmekte ve elde ettiği her veriyi bir deney olarak nitelendirmektedir (Brown, 2023). Çamur renklendirmeye yönelik, çamura ait bir dekor tekniğini sıra adapte etmeyi başaran sanatçı, sıran kıvamını tamamen değiştirerek, geleneksel sır uygulama yöntemlerini de tamamen devre dışı bırakmıştır. Reçetesindeki farklılar sebebiyle kimyasal yapısı zaten değişmiş olan sıran, uygulama aşamasında çamur gibi yoğurulabilir olması sonucunda fiziksel yapısının da değiştiği ve böylelikle geleneksel tüm sınırlarının dışına çıkartıldığı görülmektedir.

Makale kapsamında incelenen, sıran akışkanlığını kullanarak üretim yapan diğer sanatçılarla kıyaslandığında, hep form yüzeyinde ve belirli sınırlar içerisinde hareket ettiğine tanık olduğumuz sıran, Cory Brown’un eserlerinde damlalar hâlinde ayakta durarak üzerindeki formu taşıyacak güç ve nitelik kazanmaya başladığı görülmektedir. Reçetelendirdiği malzemesini uygun sıcaklıkta pişirerek sayıca fazla ve kalın damlalardan oluşan eserler üreten sanatçı, kullandığı ızgara sayısını artırarak malzemeye olan hakimiyetini de açıkça izleyiciye sunmaktadır.

Cory Brown sayesinde bir destekle birlikte de olsa ayakta durabilmeye başladığına tanık olduğumuz sır, Alex Zablocki sayesinde ise kendi başına ayakta durabilen bir malzeme hâlini almayı başarmıştır. Kullandığı yöntem sayesinde sırı bilindik şekilde bir yüzey kaplaması olmanın ötesine geçiren Alex Zablocki, “glaze chunk” olarak adlandırılan katı hâldeki “sır kütleleri”ni, kendi tasarımları doğrultusunda üst üste yerleştirerek heykelsi kompozisyonlar oluşturan, Amerikalı bir sanatçıdır (Kaplan, 2022, s. 69). Sırlama aşamasında kendi kurallarını koyan sanatçı, kullanım şekline göre farklı kıvam yoğunluklarında; ancak yüzey üzerine sıvı hâlde uygulanmasına alışık olduğumuz sırı, katı hâlde getirip belli bir forma sokarak köklü bir değişikliğe gitmiştir.

Görüntü 8’deki “Vazo” isimli eserinde tornada şekillendirilmiş ve tabak içine oturtulmuş sırlı bir vazo formunun etrafına yerleştirdiği, her biri farklı gram, ebat ve formlara sahip kütleleri sayesinde fazlaca sır kullandığı görülmektedir. Sırı üç boyutlu bir hâlde getiren ve sır kullanımına yeni bir bakış açısı kazandıran sanatçı, geleneksel sırlama fikrine, mantığına ve yöntemlerine meydan okumaktadır.



Görüntü 8: Alex Zablocki, 2020, Vazo / Vase.

Instagram. Erişim: 21.02.2022. <https://www.instagram.com/p/B8gpxkogaNZ/>

Geleneksel cam üretim tekniklerinden aldığı ilhamla çalışmalarına başlayan sanatçı, şekillendirdiği sır kütlelerini tekrar pişirerek birbirlerine kaynaşmalarını sağlayan ilk kişi olma özelliğini taşıdığını belirtmektedir (Kaplan, 2022, s. 70). Zablocki sır kütlelerini pişirip çeşitli rötuş işlemlerinden geçirdikten sonra (Görüntü 9), bu kütleleri kendi tasarımı doğrultusunda üst üste dizerek istediği formu oluşturmaktadır. Şekillendirdiği bu formun ayrılmaz bir hâl

almasını ve parçaların birbirine yapışmasını ise formu sır kütlelerinin pişirimini yaptığı sıcaklık derecesinin altında tekrar pişirerek sağlamakta ve eserini sonlandırmaktadır.



Görüntü 9: Alex Zablocki, 2020, Sır Kütlelerine Ait Detay / Detail of Glaze Chunks.
Instagram. Erişim: 21.02.2022. <https://www.instagram.com/p/B8ImajugL1T>

Gözenekli fırın tuğlalarını istediği ölçülerde keserek telle sabitledikten sonra kalıbını oluşturan sanatçı sıran kalıptan ayrılmasını sağlamak için koruyucu ayaç ve balmumu kullanmaktadır. Kalıpların içerisine son derece yoğun bir kıvamda dökülen sır, iyice kuruduktan sonra yavaş bir pişirim programında yüksek derece sıcaklıklarda pişirilmekte ve böylelikle süngerimsi görüntüde olan sır kütleleri elde edilmektedir. Muhtemel sır sızıntılarına karşı fırın raflarını da kuvars kullanarak koruyan Zablocki, sıran çatlamasını önlemek için fırını kendi kendine soğumaya bırakmakta ve kapakları 66°C sıcaklıktan önce kesinlikle açmamaktadır. Fırından çıkan kalıbın da tamamen soğumasını bekleyen sanatçı, kalıp içerisinden çıkardığı sır kütesini suyla çalışan jet testeresi ve elmas diskler yardımıyla rötuşladıktan sonra kullanıma hazır hâle getirmektedir (Görüntü 10). Sırlama yapmaktan hiç zevk almadığını ifade eden sanatçı için sıran bu yeni kullanım şekli gün geçtikçe sevdiği bir yöntem hâlini almaktadır (Zablocki, 2020).



Görüntü 10: Alex Zablocki, 2020, Çalışma Sürecinin Sıralı Anlatımı / Working Process In Order.
Ceramics Monthly. Erişim: 21.02.2022. <https://ceramicartsnetwork.org/ceramics-monthly/ceramics-monthly-article/Glaze-Chunks#>

Malzeme potansiyelinin sınırlarında gezinmeyi seven sanatçı sırtı, çamurun yüzeyini kaplayan bir malzeme olmaktan çıkıp, ayakta durabilen, bir forma sahip olabilen heykelsi bir yapı hâline getirmeyi başarmış; bu yaratıcı çalışma şekliyle seramik alanına ve sır kullanımına yepyeni bir soluk kazandırmıştır.

Buraya kadar incelenen tüm sanatçı örneklerinde, uğradığı çeşitli kimyasal ve fiziksel farklılıklara rağmen yardımcı malzeme olma özelliğini korumaya devam ettiği görülen sırın, Stephen Creech sayesinde seramikte artık başlı başına kullanılan bir malzeme hâlini aldığına tanıklık etmekteyiz.

Amerikalı sanatçı Stephen Creech de Cory Brown gibi “nerikomi”den esinlenerek “nerifoami” adını verdiği ve reçeteleri kendisine ait plastik sayılabilecek kadar yoğun kıvamlı ve renkli sırlarla üretim yapmaktadır (Görüntü 11). Fırın, malzeme, ısı ve zaman arasında bir denge yakalamak için yaptığı denemeler sonucunda 2021 yılında ortaya çıkardığı bu tekniğin yaratıcılık için oldukça fazla olanak sağladığını belirten sanatçı, nerifoami kullanarak çalışmayı çiçek yetiştirmeye benzetmektedir. Creech’e göre çiçeği sulayan kişinin çiçeğin güzelliği üzerinde pek de bir etkisi bulunmamaktadır; çünkü çiçek biraz sulandığında zaten üzerine düşeni yapacak ve kendi güzelliğini ortaya çıkaracaktır (Kaplan, 2022, s. 71-72). Yarattığı malzemesine güvenen sanatçı aslında nasıl bir form üretilirse üretilsin, reçetesinin doğası gereği nerifoami’den elde edilmesi muhtemel etkileyici sonuca vurgu yapmaktadır.



Görüntü 11: Stephen Creech, 2021, Gökkuşağı Marshmallow Bulut Çanağının Taze Damlası, Nerifoami Form / Fresh Drop of Rainbow Marshmallow Cloud Vessels, Nerifoami.

Instagram. Erişim: 25.02.2022. <https://www.instagram.com/p/CTcjYrcLIXI/>

Yüzeyde dekor veya heykelsi bir form oluşturmak için kullandığı nerifoami’yi çoğunlukla elle şekillendirilmiş “renkli seramik köpük” olarak tanımlayan Creech için reçetesinde alışlagelmişin üzerinde yüksek bir miktarda kil bulunmasına rağmen bu malzeme sırdır. Çoklu boyut ve dünya kavramlarıyla ilgilenen sanatçı, bulduğu ve geliştirdiği detaylar sayesinde karşılaşılabileceği güzelliklere izin verdiğini belirtmektedir (Kaplan, 2022, s. 72). Sanatçı, oyun hamuru kıvamına getirdiği sır topaklarını (Görüntü 12), elinde inceltip, henüz ıslakken birbirlerinin üzerine ekleyip yedirerek arzu ettiği üç boyutlu formunu meydana getirmektedir. Formu iyice kuruduktan sonra pişirim aşamasına geçen sanatçı, fırın raflarını da çeşitli ayaçlar kullanarak korumaktadır.

Plastik hâldeki çamurla benzer özelliklere sahip olduğu için elde şekillendirilebilen bu malzeme, pişirim esnasında sıra ait özellikler göstererek çeşitli köpürmeler ve kabarmalar meydana getirmektedir. Pişirimi yapılmış nerifoami, şekillendirme aşamasındaki görünümüne kıyasla bambaşka bir hâl almakta ve hem oluşturduğu formda hem de form yüzeyinde büyük değişimler meydana gelmesine olanak sağlamaktadır.



Görüntü 12: Stephen Creech, 2021, Nerifoami ile Form Şekillendirme Aşaması / Shaping Process With Nerifoami- Claydoh™.
Instagram. Erişim: 25.02.2022. <https://www.instagram.com/p/CXEiuaPFfXy/>

Creech, fırını en yüksek sıcaklık derecesine ulaştığında kapatarak pişirim aşamasını sonlandırdıktan sonra fırın kapaklarını da hemen açıp malzemeyi ısıl şoka maruz bırakarak kendi tabiriyle dondurduğunu belirtmektedir. Sanatçı nerifoami'yi, pişirim süresine bağlı olarak üretilen her parçanın tekrarlanmasını engelleyecek şekilde eşsiz genişleme ve köpürmelere olanaklar sunan bir malzeme olarak tanımlamaktadır (Kaplan, 2022, s. 73) (Görüntü 13).



Görüntü 13: Stephen Creech, 2022, Nerifoamiye Ait Detay / Detail of Nerifoami.
Instagram. Erişim: 12.04.2022. <https://www.instagram.com/p/CcQFdN2LMVz/>

Stephen Creech de Alex Zablocki gibi uygulama esnasında kullandığı sıran kıvam yoğunluğunu artırmış; ancak buna ek olarak reçete içeriklerinde de ciddi değişiklikler yapmıştır. Zablocki sırası kütle hâline getirip, o sıra kütlelerini de üst üste yığarak görsel amaçla bir form üretirken; Creech sadece sıra kullanarak bir form üretmeyi başarmıştır.

Sıra kimyası ve teknolojisine olan hâkimiyeti sayesinde elde ettiği sonuçlarla seramik alanına yeni bir yön kazandıran Stephen Creech, üç boyutlu bir form üretilmesini mümkün kılacak şekilde yeniden reçetelendirdiği sıra, sanat seramiğinde başrol olma fırsatı vermiştir. Şimdiye kadar bir formun tamamlayıcı bir detayı olarak karşımıza çıkmasına alışık olduğumuz sıra, şimdi formun kendisidir.

Ülkemizde yazılı kaynak elde etme hususunda sıkıntı çektiğimiz, sırın günümüzdeki değişim ve gelişimini konu alan bu makale kapsamındaki bilgiler tümüyle yabancı sanatçıların paylaşımları ve çeşitli yabancı internet siteleri sayesinde elde edilebilmiştir. Özellikle yurt dışında seramikle bağlantılı kişiler arasında gün geçtikçe yayılmaya devam ettiği görülen sırdaki bu yeni döneme değinen bir diğer makale ise yakın zamanda basılmıştır (Yıldırım ve Tazeoğlu Filiz, 2023). Bahsi geçen makalede sırın değişen kullanım şekline rağmen yardımcı bir malzeme olma özelliğini korumaya devam ettiğine değinilirken; bu makalede sırın artık tek başına kullanılarak üç boyutlu bir form üretilmesini mümkün kılacak bir malzeme şeklinde reçetelendirildiği ve seramikte başrol olma özelliği kazandığı vurgulanmıştır. Her iki makalede de konu benzer yönleriyle ele alınsa da bu makalede ayrıca güncel seramik diline yerleştiği görülen ve sanatçılar tarafında sıklıkla kullanılan alana ait yeni tanımlar ve detaylarına da yer verilmiştir.

3. SONUÇ

Sanatçıların seramik teknolojisi ve kimya bilgilerine ait deneyimlerini merak ve cesaretleriyle geliştirerek oluşturdukları yeni reçeteleri sayesinde, sır bugün görevleri gereği seramik yüzeyi kaplamakla yükümlü birkaç milimetrelilik bir tabaka şeklinde kullanımına alışık olduğumuz bir malzeme olmanın bir hayli ötesine geçmiştir.

Bilindik sırlama yöntemlerine karşı alternatif bir yöntem arayışında olma ya da var olan bir sırlama yöntemini geliştirerek kişiselleştirme çabası taşıma gibi sebeplere çözümler arayan özellikle yeni nesil yabancı sanatçılar, geleneksel sır kullanımına devrimci bir edayla başkaldırmış ve sırda çağdaş bir dönem başlatılmıştır. Bu makale kapsamında ele alınan sanatçılardan Takuro Kuwata kendi kültürüne ait geleneksel sırlama yönteminin çağdaş bir yorumuyla; Brian Rochefort ise kullanımına alışık olmadığımız farklı fiziksel ve kimyasal yapıdaki gloop sırlarıyla karşımıza çıkmıştır. Gloop sırlardaki gelişim ise sırasıyla Nathan Mullis, Kiyoshi Kaneshiro ve son olarak bu malzemeyi daha da iyileştirerek yeni özellikler kazanmasını sağlayan Sean Michael Gallagher üzerinden incelenmiştir. Bahsi geçen bu beş sanatçının eserleri incelendiğinde, sırın değişen tüm özelliklerine rağmen hâlâ bir yüzey kaplaması olarak seramikte yardımcı malzeme olma özelliğini korumaya devam ettiği gözlemlenmiştir. Cory Brown ve Alex Zablocki de eserlerinde yine yardımcı malzeme olarak kullanmaya devam ettikleri; ancak bir yüzey kaplaması olmanın ötesine taşıdıkları sıra ayağa kaldıracak reçeteler tercih etmiş ve buna uygun olacak şekilde yeni üretim metotları geliştirmişlerdir. Değiştirilen yapısına ve uygulama yöntemlerine rağmen şimdiye kadar hep yardımcı malzeme olarak karşımıza çıkan sır, günümüzde Stephen Creech sayesinde artık üç boyutlu bir hâl alabilen ve daha da önemlisi tek başına form oluşturma yeterliğine sahip esas malzeme olma özelliği kazanmıştır. Creech, diğer yedi sanatçının aksine sadece sır kullanarak üç boyutlu bir form üretmeyi başararak sıra ayağa kaldırmış ve sıra söz söyleme fırsatı tanımıştır.

Hem kimyasal hem de fiziksel yapısında meydana getirilen değişikliklerin renk, doku ve boyut gibi öğelerle harmanlanması neticesinde yeni bir terminolojiye sahip olmaya başladığı bilgisine erişilen sırın, bu makale kapsamında ele alınan sanatçıların, son derece başarılı sonuçlar elde ettikleri kişisel reçetelerine verdikleri glaze chunk, nerifoami, gloop, claze, ceramicglass, nerikomi clay / glaze gibi tanımlarla 21. yüzyılda seramik literatürüne girmeye hak kazandığı gözlemlenmiştir.

Sır ve çamurun ahenkli kullanımından elde edilen reçeteler sayesinde bilindik sırlarla elde edilmesine alışık olduğumuz yüzeysel değişimler artık yerini köklü biçimsel değişimlere bırakmıştır. İçerikleri de göz önünde bulundurulduğunda, pek çok sır reçetesinde bulunan çamur katkısı, ayrı gibi görünen bu iki malzemenin asla birbirinden ayrılmayacağını kuvvetli bir göstergesi niteliğindedir. Daha artistik sonuçlar elde edilmesini mümkün kılan bu önemli birlikteliğe ait metotların, sanatçılar arasında çeşitli siteler aracılığıyla paylaşıldığı da yapılan internet taramaları esnasında tespit edilmiştir.

Geleneksel sırlama yöntemlerinin ve kurallarının da birer birer terk edilmesine sebep olduğu görülen sırın yeni hâli öngörülemez oluşuyla seramik alanına yaratıcılık anlamında sonsuz değişim ve gelişim imkânı sunmaya başlamıştır. Yeri değişen, bir ifade aracı olarak güçlenen ve kazandığı yeni özellikleri sayesinde her defasında biricik eserler üretmeyi mümkün kılan seramik sırnın önümüzdeki süreçlerde seramik malzeme ve teknolojisine gönül vermiş kişilerce daha farklı yollar alacağı kuşkusuzdur. Yapılan bu araştırmanın alan ile ilgili sanatçı, zanaatkâr ve tasarımcılara yol göstermesi, ilham kaynağı olması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Arcasoy, A. ve Başkırkan, H. (2020). Seramik Teknolojisi. Birinci Basım. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Balyemez, M.A. (2017). Seramik Kültüründe Renk Ögesi ve Çağdaş Seramik Sanatında Kullanımı. Sanatta Yeterlik Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Çakı, M. (1999). Neolitik Dönemden İlk Çağa Seramiğin Kültürel Nesne Olarak İnsan Yaşamındaki Yeri. Sanatta Yeterlik Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Genç, S. (2022). Artistik Seramik Sırları Sır Sanatı. Geliştirilmiş İkinci Baskı. Eskişehir: Ülküofset.
- Kaplan, Y.S. (2022). Sanat Seramiğinde Bir Anlatım Aracı Olarak Seramik Sırlarının Kullanılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Mete, Z. (2020). Seramik Kimyası. İzmir: Tibyan Yayıncılık Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
- Yıldırım, Ö & Tazeoğlu Filiz, F. (2023). Çağdaş Seramik Sanatında Yeni Bir İfade Biçimi Olarak Yoğun Sırlama ve Sırla Şekillendirme. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (43), 272-292. doi: 10.14520/adyusbd.1232894

Elektronik Kaynaklar

- Artnet. (2023). Takuro Kuwata, *Artnet*, Erişim: 05.04.2023. <https://www.artnet.com/artists/takuro-kuwata/>
- Behringer, David. (2019). Overglazed: The Sculpture of Brian Rochefort. *Design Milk*, Erişim: 21.04.2022. <https://design-milk.com/overglazed-the-sculpture-of-brian-rochefort/>
- Brown, Cory. (2021). Glaze Tower, Instagram. Erişim: 04.04.2023. <https://www.instagram.com/p/CTYBOuvLst4/>
- Brown, Cory. (2022). Trying to get those fat drips..., *Instagram*, Erişim: 04.04.2023. <https://www.instagram.com/p/CZwtft1jTF2/>
- Brown, Cory. (2023). About, *Cory Brown Ceramics*, Erişim: 04.04.2023. <https://corybrown ceramics.com/pages/about>
- Creech, Stephen. (2021). Fresh Drop of Rainbow Marshmallow Cloud Vessels, Nerifoami. *Instagram*, Erişim: 25.02.2022. <https://www.instagram.com/p/CTcjYrcLIXI/>
- Creech, Stephen. (2021). Claydoh™. *Instagram*, Erişim: 25.02.2022. <https://www.instagram.com/p/CXEiuaPFfXy/>
- Creech, Stephen. (2022). Nerifoami. *Instagram*, Erişim: 12.04.2022. <https://www.instagram.com/p/CcQFdN2LMVz/>
- Kaneshiro, Kiyoshi. (2022). Untitled. *Artsy*, Erişim 04.04.2023. <https://www.artsy.net/artwork/kiyoshi-kaneshiro-untitled-2>
- Kuwata, Takuro. (2009). Porcelain Tea Bowl. *Takuro Kuwata*, Erişim: 04.04.2022 <http://www.takurokuwata.com/>
- Marks, Anna. (2016). Drinking Out of Cups? Eccentric Ceramics Reinvent the Tea Ceremony, *Vice*, Erişim: 18.04.2022. <https://www.vice.com/en/article/nz4pp8/eccentric-metallic-ceramics-japanese-tea-ceremony>
- Mullis, Nathan. (2022). Çanak. *Nathan Mullis Artist*, Erişim: 04.04.2022 <http://www.nathanmullisartist.co.uk/vessels>
- Solomon, Mindy. (2019). It Only Counts If You Take A Big Picture. *Mindy Solomon*, Erişim: 04.04.2023. <https://mindysolomon.com/exhibition/it-only-counts-if-you-take-piece/>

Studio Eleven (2023). Erişim: 05.04.2023 <https://studioeleven-shop.squarespace.com/our-shop/p/volcanic-agate-ceramics-by-nathan-mullis>

Westall, Mark. (2016). There's Something About Ceramic's Especially Those Of The Japanese Artist Takuro Kuwata At Alison Jacques Gallery, *FAD Magazine*, Erişim: 05.04.2023.
<https://fadmagazine.com/2016/11/01/theres-something-about-ceramics-especially-those-of-the-japanese-artist-takuro-kuwata-at-alison-jacques-gallery/>

Zablocki, Alex. (2020). Vase. *Instagram*, Erişim: 21.02.2022. <https://www.instagram.com/p/B8gpxkogaNZ/>

Zablocki, Alex. (2020). Field of Glaze. *Instagram*, Erişim: 21.02.2022.
<https://www.instagram.com/p/B8JmajugL1T/>

Zablocki, Alex. (2020). Glaze Chunks. *Ceramics Monthly*, Erişim: 21.02.2022.
<https://ceramicartsnetwork.org/ceramics-monthly/ceramics-monthly-article/Glaze-Chunks#>

Zara, Janelle. (2019). A Sculptor Who Makes Ceramics Inspired by Volcanoes. *The New York Times Style Magazine*, Erişim: 21.04.2022 <https://www.nytimes.com/2019/08/07/t-magazine/brian-rochefort-sculptor.html>